

Tokelo ya Meetse & Kelelatšhila

TOKELO YA MEETSE LE KELELATŠHILA KE TOKELO YA MOTHO YA MOTHEO YE O E ABILWEGO KA GO MOLAOKAKANYWA WA DITOKELO.

Molao wa Ditirelo tša
Meetse o neelana ka:

- Mang goba mang o na le tokelo ya phihlelelo ya kabo ya meetse a motheo le kelelatšhila;
- Sehlongwa se sengwe le se sengwe sa ditirelo tša meetse se swanetše go tšea magato a go fihlelela ditokelo tše;
- Mmasepala o mongwe le o mongwe o swanetše go beakanya peakanyong ya yona ya tlabollo ya ditirelo tša meetse go fihlelela ditirelo tše.

Kgaolo ya 2 ya Molaotheo wa Afrika Borwa e neelana ka:

“Mang goba mang o na le tokelo ya go fihlelela dijo tša go lekana le meetse.”

Gore re kgone go phethagatša tokelo ye Palamente e fetišitše Molao wa Diterele tša Meetse wa 108 wa 1997. Maikemišetšo a molao wo ke go neelana ka tokelo ya kabo ditirelo tša meetse a motheo le kelelatšhila.

Molao wo o lemoga gore tokelo ya phihlelelo ya ditirelo tša kabo ya meetse a motheo le kelelatšhila e bohlokwa go netefatša gore go na le meetse a go lekana le tikologo yeo e sego kotsi go maphelo goba go bophelo bja batho le diruiwa.

Go dikwano tše dingwe tša selete tše di šireletšago tokelo ya meetse le kelelatšhila di akaretša:

- Tšhatha ya Afrika ya Ditokelo tša Motho le Batho (1981)
- Tšhatha ya Afrika ya Ditokelo le Kagišo ya Ngwana (1990)
- Maemo ka Tatelano a Tlaleletšo a Kwano ya Amerika le Ditokelo tša Batho Lefapheng la Ditokelo tša Ekonomi, Leago le Setšo (Maemo ka Tatelano a San Salvador) (1988) le
- Tšhatha ya Arab ya Ditokelo tša Batho (2008)

Ke a rwelego maikarabelo a ka kabo ya ditirelo tša meetse le kelelatšhila?

Go na le mošomo wa Makala ka moka a mmušo wa go netefatša gore ditirelo tša meetse le kelelatšhila di a abiwa ka tsela yeo e šomago, ya go lekalekana le ya go phediša.

Makala ka moka a mmušo a swanetše go phegelela go neelana ka ditirelo tša kabo ya meetse le kelelatšhila tša go lekana mošongwana wa ekonomi wa iphediša le go šoma gabotse..

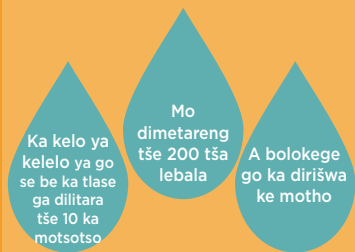
Karolo ya mmušo ke go:

- Mmušo wa bosetšhaba o swanetše go laola methopo ya meetse ka diboto tša go fapafapana tša meetse;
- Bommasepala ba rwele maikarabelo a go aba ditirelo tša meetse le kelelatšhila gomme ba swanetše go thala dipeakanyo tša kabo. Dipeakanyo tše di swanetše go hlokomela kabo ya go šoma gabotse ya ditirelo ditšhabeng tša baipei;
- Molao wa rena o lemoga gore ka lebaka la tlhokego ya didirišwa mmušo o palelwa ke go neelana ka ditirelo tše go bohle ka bjako. Le ge go le bjalo, mmušo o swanetše go ba le peakanyo ya ponagalo yeo e nago mabaka a beilwego a nako dikabotekanyetšo go neelana ka ditirelo tše le go oketša phihlelelo;
- Mmušo o swanetše go dira seo ntle le go gatakela ditokelo tše dingwe tša motheo.

Mmušo o swanetše go neelana ka ditirelo tša meetse tša motheo le kelelatšhila:

1. Go ka lekana dilitara tše 6000 ka lapa ka kgwedi

2. Boithomelo goba boithomelo bja mokoti bja go tsena moya, bja go bolokega, tshepega, tikologo ya go loka, bonolo go ka hlwekišwa, aba sephiri le tšhireletšo kgahlanong le boso, bja go tsena moya gabotse, bja go se nkge kudu le go thibela go tsena ga dintšhi le dikhunkwane tše dingwe tša go rwala malwetši.

GA GO MODIRIŠI YO A SWANETŠEGO GO HLOKA MEETSE GO FETA MATŠATŠI A 7 MO NGWAGENG

Mafelelong a Dinepo tša Tlhabollo tša Ngwagakete ka 2015, Ntlo ya Kakaretšo ya Ditšhaba tše Kopanego e ile ya amogela Lenaneothero la 2030 la Tlhabollo ya Boiphedišo, yeo e ilego ya bega Dinepo tša Tlhabollo ya Boiphedišo, (diSDG). Afrika Borwa le yona e ikgafile go fihlelela diSDG ka mabaka a beilwego a nako.

Nepo ya 6 ya diSDG e šomana le tokelo ya ditirelo tša meetse le kelelatšhila go bohle go:

- Netefatša go ba gona le taolo ya go šoma gabotse ya meetse le kelelatšhila go bohle;
- Ka 2030, e fihlelele phihlelelo ya lefase ka kakaretšo gape ya go lekalekana ya meetse a go nwa a bolokegilego gape a go se bitše a bohle;
- Ka 2030, e fihlelele phihlelelo ya kelelatšhila ya maleba gape ya go lekalekana le ya maphelo go bohle, gomme e fediše mantle a phatlalatšego, e hlokomele ka go kgethega dinyakwa tša basadi le basetsana le bao ba lego maamong a go ka kwešwa bohloko.

Kgoro ya Meetse le Kelelatšhila ke yona mohlokomedi wa methopo ya meetse ka Afrika Borwa. E romilwe go godiša taolo ya methopo ya meetse ya go šoma gabotse go netefatša ekonomi ya go phediša le tlhabollo ya leago. Tshedimošo ka ga Kgoro e ka fihlelelwa go weposaete ya yona mo go www.dwa.gov.za.

Ditirelo tša motheo tša mahala

Afrika Borwa e na le pholisi ya 1 ya ditirelo tša motheo tša mahala (pholisi ya bahloki) go akaretšwa meetse, mohlagase le kgoboketšo ya ditlakala go netefatša gore:

- Legae le lengwe le lengwe le swanetše go amogela dilitere tše 6 000 tša mathomo tša meetse ka kgwedi mahala. Meetse a dirišwago gape a feta seo a swanetše go lefelwa. Meetse a lefelwa ka kelo ya go gola gomme seo se bolela gore ge o diriša a mantši, a tla bitša le go feta. Mo go bosetšhaba 92,5% ya magae a na le phihlelelo ya methopo ya meetse a go nwewa ao a kaonafetšego;²
- Bommasepala ba go fapafapana ba na le dipholisi tša go fapafapana tša kabo ya meetse a mahala le kelelatšhila. O ka amogela ditirelo tše ka mokgwa wa go itiriša goba o tla swanelwa ke go ingwadišetša ditirelo tše.

O ka hwetša thušo kae

- O na le tokelo ya ditirelo tša mahala le go ba le tokelo ya go tseba gore ke ka lebaka la eng o sa hwetše ditirelo tša maleba;
- O swanetše go botša mmasepeala wa gago, mokhanselara wa wate goba mošomi wa tlhabollo ya setšhaba ge eba o itemogela mathata;
- Khomišene ya Ditokelo tša Batho ya Afrika Borwa (Khomišene/SAHRC), le dihlongwa tša kgaolo ya 9 le mekgatlo yeo e sego ya mmušo (diNGO) ba ka go thuša go hwetša tshedimošo yeo o e tsomago.

Ditokelo ka go Molaokakanywa wa Ditokelo di a tswalana

Tokelo ye nngwe le ye nngwe ka go Molatheo wa rena e a lekana gape ditokelo di a thekgana, Mohlala, ntle le meetse go boima go ithuta sekolong le go hwetša thuto.

Ditokelo ka moka tša batho di a nyalelana le go tsenelana. Tokelo ya ditirelo tša meetse le kelelatšhila e kgokagane le tokelo ya bophelo, seriti, maphelo, dintlo, dijo, thuto, tšhireletšo ya motho. tekatekano ya bong, le thibelo kgahlanong le kgethologanyo. Tlhokego ya phihlelelo ya meetse le kelelatšhila e na le ditlamorago tše dimpe.

DITOKELO KA GO MOLAOKAKANYWA WA DITOKELO DI A TSWALANA, MOHLALA:

- Go phatlalala ga malwetši a ka thibelwago go swana le letšhologo le kholera;
- Bana, kudu basetsana, ba na le go tlogela sekolo ge go se na le mafelo a boithomelo;
- Go na le koketšego ya go dirišwa ga maokelo le dikliniki;
- Batho ba šitwa ke go ya mošomong gomme ga ba šome gabotse;
- Basadi ba tšhaba go ya boithomelong bošego ka go tšhošwa ke polokego ya bona

Go ka lekana 26% (dimilione tše 3.8) tša magae ka mafelong a semmušo a na le ditirelo tša kelelatšhila ao a sa fihlelelego maemo a tšomegago ka lebaka la phuhlamo ya mafarahlahla, a go hlolwa ke tlhokego ya bokgoni bja sethekniki go netefatša gore a šoma gabotse, go lokišwa ka nako le mpshafatšo, le/goba go godiša ditirelo tša go ntšha mantle ka maithomelong a mekotu le/goba ditirelo tša methopo ya meetse tša go se lekane.³

Setšhaba le mekgatlo yeo e sego ya semmušo ba raloka karolo ye bohlokwa go lebeledišiša phihlelelo ya tšwelopele ya tokelo ya ditirelo tša meetse le kelelatšhila.

Sehlongwa sa Ditokelo tša Leago le Ekonomi sa Afrika Borwa (SERI) ke se sengwe sa mekgatlo ye bjalo gomme o ka kgokagana le sona ka weposaete ya bona www.seri-sa.org.za

Dingongorego tša mathata a go lefela mekitlana di ka išwa go Molaodi **wa Mokitlana wa Bosetšhaba** mo go www.ncr.org.za.

Mošireletši wa Setšhaba ke sehlongwa sa go ikemela seo se hlomilwego go ya ka Kgaolo ya 9 ya Molatheo. Se na le thomo ya go nyakišiša boitshwaro bja mmušo, go palelwa le tšhepetšompe. Go hwetša tshedimošo ye ntši o ka etela weposaete ya bona www.pprotect.org.

Karolo ya SAHRC

KHOMIŠENE YA DITOKELO TŠA BATHO YA AFRIKA BORWA KE MOKGATLO WA GO IKEMELA O BEILWEGO KE MOLAO THEO GO LEBELEDIŠIŠA, ŠIRELETŠA LE GO GODIŠA PHIHLELELO YA DITOKELO TŠA BATHO KA NAGENG YA RENA.

Go tshela tokelo ya phihlelelo ya meetse le kelelatšhila go godimo ka mo go sa amogelwego ka Afrika Borwa, ka go tshela go gontši mo go diregago ditšhabeng tša magaeng le tša baipei. Khomišene e amogela dingongorego tše dintši ka ga meetse le kelelatšhila. Magareng ga 2012 le 2016 Khomišene e amogetše dingongorego tše 1 363 ka ga go tshela tokelo ya meetse le kelelatšhila.⁴

Go tshela ditokelo tša phihlelelo ya meetse le kelelatšhila, ga go re iše fela go go tshela ditokelo tša motheo tše dingwe, efela ka dinako tše dingwe go hlola boipelaetšo gape bja leago ka ditšhaba tše di hlakahlakanywago ke tlhokego ya ditirelo tša maleba.

Dikgorotsheko di boletše phatlalatša gore batho ba swanelwa ke go ba le phihlelelo ya meetse. Dikahlolo tše bohlokwa tša kgorotsheko di neelana ka tlhahlo go ba taolo bao ba rwelego maikarabelo ka ga mošomo wa bona wa go neelana ka phihlelelo ya meetse a boleng kelelatšhila tše amegago. Dikgorotsheko di lemogile gore tokelo ya meetse le kelelatšhila ya maAfrika Borwa e bohlokwa ka nageng go fediša go se lekalekane, bohlaki, go kaonafatša le go šireletša ditokelo tše dingwe go swana le tokelo ya maphelo le thuto.⁵

Go dingongorego tše pedi tša pejana tša Khomišene, ditšhaba tša Makhaza, Khayelitsha le Rammulotsi ka Frei Stata di ngongoregile ka ga maithomelo ditšhabeng tša bona.

Dinyakišišo tša Khomišene di utulotše gore batho ba ditšhabeng tše ba tshwenywa ke go tshela go gontši ga ditokelo tša bona tša motheo. Ba be ba gapeletšwa go phela maphelo a go se hlweke gape le maemo a go se bolokege ka ge ba be swanetše ke go diriša maithomelo a go se tswalelwe, ao a sa hlwekago le go ba kgahlanong le mekgwa le maemo a kabo ya ditirelo. Khomišene e laetše bommasepala bobedi go tšea magato ka bjako a go šireletša sephiri, seriti, tokelo ya tikologo ya go hlweka gape ya polokego le ditokelo tša phihlelelo ya meetse le kelelatšhila tša ditšhaba tše.

Khomišene e ipileditše gape go Kgoro ya Kantoro ya Mopresidente ya Peakanyo, Tebeledišišo le Tekolo (DPME) go neelana ka pego go Khomišene ka tokelo ya kelelatšhila go selaganya naga. DPME e begile gore go na mathata a go tšwela pele gape a go phatlalala malebana le “mafokodi a ditirelo tše kgolo tša meetse le ditlhotlo tše di tlišitšwego ke tlhokego ya matlotlo a maleba le kgoboketšo ya letseno ya go fokola yeo e išago go maemo a mabe a matlotlo; tlhokego ya mabokgoni a sethekniki, taolo le kgwebo; go tsena gare ke ba sepolitiki le bomenetša le maatla a mmasepala a go se be molaleng le ditiro.”⁶

Khomišene e ile ya boledišana semmušo le palamente ya bosetšhaba ka dikhwetšo le ditšhišinyo tša yona ka morago ga ge ditheeletšo di ile tša swarwa diprofenseng ka moka ka ga go tshelwa ga ditokelo tša meetse le kelelatšhila. E tšwela pele go lebeledišiša le go bega ka tokelo le go araba dingongorego tše di tlišitšwego ke ditšhaba. Pejana Khomišene e ile ya leba kgorotsheko ka ga kimollo legatong la setšhaba sa Profense ya Leboa Bodikela.⁷ Ka tsela ye, meetse a abiwa ke Mmasepala efela ga a lekane dinyakwa tša bona.⁸

Dinoutse tša Mafelelo

- ¹ Free Basic Water Implementation Guideline for Local Authorities Version 2.3 available at <http://www.dwa.gov.za/Documents/FBW/FBWLocalAuthGuidelinesAug2002.pdf>
- ² GHS Series Volume VIII Water and Sanitation: In depth analysis of the GHS 2002 - 2015 and CS 2016 data
- ³ Report on the right to access to sufficient water and decent sanitation in SA 2014 (SAHRC)
- ⁴ SAHRC Annual Trends Analysis Report 2015/2016
- ⁵ Mazibuko and Others v City of Johannesburg and Others 2010 (3) BCLR 239 (CC) (08 October 2009)
- ⁶ SAHRC Moqhaka findings (2011)
- ⁷ SAHRC Section 184 (3) Report (2016/2017)
- ⁸ SAHRC v Madibeng Local Municipality NW/2014/0036

Dintlha tša Kgokagano

DIKANTORO TŠA PROFENSE

Kapa Bohlabela

Atrese: 4th Floor Oxford house,
86 Oxford street, East London, 5200
Mogala: 043 722 7828/21/25 | Fekese: 043 722
7830

Molaodi wa Profense

Mna Abongile Sipondo

Kgokagano: Yolokazi Mvovo
Emeile: ymvovo@sahrc.org.za

Free State

18 Keller Street, Bloemfontein
Mogala: 051 447 1130 | Fekese: 051 447 1128

Molaodi wa Profense

Mr. Thabang Kheswa

Kgokagano: Alinah Khompeli
Emeile: akhompeli@sahrc.org.za

Limpopo

First Floor, Office 102, Library Garden Square,
Corner of Schoeman and
Grobler Streets, Polokwane
Mogala: 015 291 3500 | Fekese: 015 291 3505

Molaodi wa Profense

Mr Victor Mavhidula

Kgokagano: Mahlatse Ngobeni
Emeile: mngobeni@sahrc.org.za

Northern Cape

45 Mark and Scot Road,
Ancorley Building, Upington
Mogala: 054 332 3993/4 | Fekese: 054 332
7750

Molaodi wa Profense

Ms Chantelle Williams

Kgokagano: Zukiswa Louw
Emeile: zlow@sahrc.org.za

Western Cape

7th Floor ABSA building,
132 Adderley Street, Cape Town
Mogala: 021 426 2277 | Fekese: 021 426 2875

Molaodi wa Profense

Adv Lloyd Lotz

Kgokagano: Shafeeqah Salie
Emeile: ssalie@sahrc.org.za

Kantoro ya Gauteng

2nd Floor, Braampark Forum 3,
33 Hoofd Street, Braamfontein
Mogala: 011 877 3750 | Fekese 011 403 0668

Molaodi wa Profense

Mna Buang Jones

Kgokagano: Nthabiseng Kwaza
Emeile: nvkwaza@sahrc.org.za

KwaZulu-Natal

First Floor, 136 Margaret Mncadi, Durban
Mogala: 031 304 7323/4/5 | Fekese: 031 304
7323

Molaodi wa Profense

Ms Tanuja Munnoo

Kgokagano: Kathleen Boyce
Emeile: kathleenboyce@sahrc.org.za

Mpumalanga

4th Floor Carltex Building,
32 Bell Street, Nelspruit
Mogala: 013 752 8292 | Fekese: 013 752
6890

Molaodi wa Profense

Mr Eric Mokonyama

Kgokagano: Carol Ngwenyama
Emeile: cngwenyama@sahrc.org.za

North West

25 Heystek Street, Rustenburg
Mogala: 014 592 0694 | Fekese: 014 594
1069

Molaodi wa Profense

Ms Mpho Boikanyo

Kgokagano: Poppy Mochadibane
Emeile: pmochadibane@sahrc.org.za

O ka ikgokaganya bjang le SAHRC

Formo ya 3, Braampark Office Park, Braamfontein
Johannesburg

Nomoro ya Mogala: 011 877 3600

www.sahrc.org.za

Emeile: info@sahrc.org.za

complaints@sahrc.org.za

Twitter: @SAHRCommission

Facebook: Khomišene ya Ditokelo tša Batho ya Afrika Borwa

